

tetének központi témája: a szülőkhöz, a nagyszülőkhöz való viszony, s a tőlük való elszakadás, a felnőtté válás határhelyzete is több elsőkötetes költő jellemző tematikája. A szülőkhöz fűződő kapcsolat Lázár Bencénél kevésbé traumatizált vagy tragikus, mint például Ayhan Gökhan, Simon Márton, Toroczky András vagy Kele Fodor Ákos hasonló témájú verseiben. Nála nem a szülőkhöz hiánya, elvesztése lesz lírájának alapélménye, a szülők itt legtöbbször mindig ugyanabban a szituációban jelenítetnek meg (anya reggelit vagy uzsonnát készít, cipőt pucol, apa nincs otthon, dolgozik vagy éppen a kertet rendez). A hozzánk fűződő viszony, majd a barátokhoz és lányokhoz kötődő kapcsolat — mintegy a versbeszélő jelenbeli léthelyzetét meghatározó múlt emlékeként — mindig valaki máshoz intézett beszédből táruul fel, mely mindig ugyanahhoz a lírai énhez köthető személyes hangon szólal meg. A versek gyakori mottói, szituációi (*Keletnek menni*) sok esetben a mózesi hagyományhoz való relációban történő olvasásra szólítanak fel, a zsidó tradíció azonban nem közvetlenül íródik be a versekbe, a szövegek esetenként éppen a folytathatóság problematikusságát, a múlt relikviáinak mai elhelyezhetlenségét tematizálják (például a *Rozsdás kések* című versben).

A mottók így legtöbbször szerves részei a verseknek, ciklusoknak, néhány esetben azonban kissé túl direkt utalássá válnak. Leginkább igaz ez a harmadik, *Elképzeltek* című ciklus *Mózes I. könyvéből* vett mottójára („Annakokáért elhagyja a férfiú az ő atyját és anyját, és ragaszkodik a feleségéhez: és lesznek egy testté.”). A ciklus versei éppen arról a leválásról szólnak, amire a mózesi könyv idézett részletei vonatkoznak, még ha a versekben megidézett négy és ötbetűs névvel jelzett, esetenként meg is nevezett lányokhoz inkább csak az egy testté válás élménye kapcsolódik. Az egész kötet kontextusában viszont igazán sikerült motónak tekinthető az első ciklus *Rozsdás kések* című darabjához választott Bartis-idézet. Bartis Attila *A nyugalom* című regényének traumatikus anyafiú viszonyának egyik alapélménye az, amikor a kisfiú az anya testét mint női testet tapasztalja meg. Az említett Lázár Bence András-vers a következő sorokkal indul: „Anyám hajcsavaróban, majd hognem meztelen, / szelte a konyhában az uborkát, az ecetet.” Az anyafiú viszony Lázár Bence verseinek világában nem olyan terhelt, mint a Bartis-regényben, viszont az utolsó ciklus lányokról szóló verseiben a lány és az anya alakja (és persze ennek komplementere: az apáé és a fiúé) esetenként finoman egymásba játszik: „Kértem a salátából egy falatot, / és te úgy néztél rám, ahogy anyám szokott, / ahogy az anyák szoktak, büszkén” (*Alvászavar*). Vagy: „Az

mondta, bízom az egészset, / ahogy anyámra szoktam a dolgaimat, / rád, hogy majd te megoldasz mindent” (*Adél*).

Bevallom őszintén, bármennyire is vártam Lázár Bence András bemutatkozó verseskötetét, első olvasásra csalódottságot éreztem. A versszöveg strukturális felépítettségét meghatározó szervezőelveként kezelt ismétléseket sokszor funkciótlanak éreztem, noha a kötet legjobb verseit éppen az teszi izgalmassá, hogy a gyakran több oldalas szabadverset záró rész nem pusztán megismétli, összefoglalja a korábban elmondottakat, hanem átlényegíti, más dimenzióba helyezi az egész vers világát. Ugyanígy nem tudtam mit kezdeni a versnyelvnek az olyan üresjárataival, mint például: „Cipőt húzott / nyárit, a lábaira.” Vagy: „az a bizonyos székesegyház, / amit bazilikának is hívnak.” Hetekkel, hónapokkal később újra kézbe vettem, s az ismételt olvasás során a kötet elkezdett „működni”, s már nemcsak elviseltem, hanem — mint egy jó barátot, aki mandulabort hoz — hibáival együtt meg is szerettem. (*Parnasszus*, Budapest, 2010)

SZÉNÁSI ZOLTÁN

MARTIN HENGEL: ŐSKERESZTYÉN TÖRTÉNETÍRÁS

A 2009-ben elhunyt szerző, a tübingeni egyetem emeritus professzora, korunk egyik legjelentősebb biblikus tudósának számít. Gazdag és tartalmas munkásságából a magyar nyelven elsőként most megjelent műve tudományos és oktatói pályafutásának kezdeti szakaszából (az 1970-es évekből) származik. Ebben már markánsan megjelenik az a felismerés, hogy az őskereszténységet elsősorban a korabeli zsidó kontextusba ágyazottan kell tanulmányozni — mert valójában csak így lehet megérteni. A későbbiekben ez a meggyőződés határozta meg egész kutatói tevékenységét.

A logikusan és szerkezetileg jól felépített munka két egyenlő részre tagolódik. Az „ókori és őskeresztény történetírás”-nak szentelt első rész alapján véve a kutatás-módszertani kérdéseket boncolgatja. Ennek keretében a szerző az őskereszténység történeti forrásait az ókori történetírás fényében mérélegeli, hangsúlyt fektetve a szöveg-hagyományozás — vagyis a rendelkezésre álló ismeretanyag különböző szempontok szerint történő megszürtésének — problémakörére. Ezt követően vizsgálja az Apostolok Cselekedetei történeti forrásértékét, illetve a kérügma és az elbeszélés egységének kérdését. Hengel felhívja a figyelmet arra, hogy „igehirdetés (*kériüszeim*) és történeti elbeszélés (*laleim*) elválaszthatatlanul

összekapcsolódnak egymással” (71.). A történeti-kritikai módszerről írva pedig figyelmeztet, hogy „nincs igazi történetírás érdek és értékelés nélkül, a mélyebb összefüggések, okok és hatások szüntelen keresése nélkül, anélkül, hogy elgondolkodnánk véletlenről és sorsról, emberi nagyságról és emberi kudarcról, bűnről és végzettről” (80.). Minden bizonnyal ez a magyarázata annak, „hogya a nagy történészek — már az ókorban — ritkán voltak haladáshívők, inkább a pesszimizmusra hajlottak” (81.).

Hengel számára teljesen nyilvánvaló, hogy „a megfelelő történeti módszer igen nagy körültekintést, óvatos intenzitást, felelősséget és az igazság iránti tiszteletet kíván meg” (88.). Ebből kiindulva veszi górcső alá az Apostolok Cselekedeteit, és állapítja meg, hogy Lukács „komolyan veendő történész és teológus” (93.), akinek elsősorban az volt a célja, „hogya fokról fokra, lépésről lépésre leírja, hogyan jut el az evangélium a jeruzsálemi zsidókeresztyén gyülekezetből — amelynek jogosan központi jelentőséget tulajdonít — az egész világra kiterjedő páli pogánymisszióig” (100.).

A könyv második részében az olvasó tulajdonképpen a módszertani megfontolások gyakorlati alkalmazásával találkozhat. A szerző szakszerűen megalapozott irányítása mellett végigkövetheti az őskereszténység fejlődését a Jézus halálát követő évtizedekben. Ez a fejlődés valójában István szabályszerű meglinceselésével és a 'hellenisták' (görög nyelvű és műveltségű Krisztus-hívő zsidók) Jeruzsálemből való elűzésével vette kezdetét (ApCsel 6,8–8,3). Ezekkel a történetekkel függ szorosan össze Pál elhívása, aki igehirdetésének középpontjába az egyetemesen üdvözítő és feltámadt Krisztust állította (lásd például Larry W. Hurtado: *Hogyan lett Jézus Istenné a Földön?* Bencés Kiadó, Pannonthalma, 2008). A pogánymisszió térnyerése — elsősorban Antiókiában — komoly kihívást jelentett az őskereszténység számára. Dönteni kellett, hogy a Törvény (például körülmetélés, étkezési előírások) mennyiben feltétele az üdvözülésnek?! A jelenleg uralkodó tudományos konszenzus — amelyet Hengel is követ — a paradigmaváltást az úgynevezett 'apostoli zsinat'-nak (Kr. u. 47–49) tulajdonítja. Ebben a tekintetben azonban az ő érvelése sem meggyőző. A tulajdonképpeni 'tanácskozás'-ra ugyanis mindenképpen Kr. u. 44 előtt került sor. Hiszen I. Heródesz Agrippa király még a halála előtt kivezette (kb. 43–44-ben) azt a Jakab apostolt — és minden bizonnyal annak testvérét, Jánost is —, aki Péterrel együtt részt vett a tanácskozáson. Amennyiben a pogányok Törvény alóli felmentésének döntése elvi szinten óriási jelentőségű, ennek történeti hordereje mindenképpen

a Templom pusztulása (Kr. u. 70) és a jeruzsálemi zsidókeresztény ősközösség eljelentéktelenedése következtében tudott csak igazán kibontakozni. Ebben a fejlődésben pedig Lukácsnak is megvolt a maga szerepe, hiszen „hozzásegítette az igazi Pált és az ő írásait az egyházban elért jelentőségükhöz és a kánonban elfoglalt helyükhöz” (183.).

A történeti módszerek és az Újszövetség teológiai magyarázatának összehangolását hangsúlyozó tézisekkel záruló munka tulajdonképpen egy szemináriumi előadásorozat eredménye. Köszönet illeti a kiadót, hogy ezt a művet a magyar társadalom számára hozzáférhetővé tette. Hiszen ez egy olyan mű, amely egyrészt megalapozott ismereteket kínál az érdeklődő nagyközönségnek, másrészt pedig nagyszerűen hasznosítható a minőségre igényes felsőoktatásban. (Ford. Koczó Pál; *Kálvin Kiadó*, Budapest, 2010)

JAKAB ATTILA

HUBERT WOLF: A PÁPA ÉS AZ ÖRDÖG A vatikáni levéltárak és a Harmadik Birodalom

Hubert Wolf német pap teológus könyvének címe utalás XI. Piusz pápa állítólagos kijelentésére: „Ha akár csak egyetlen lélek megmentése lenne a tét, s ezzel nagyobb kárt lehetne elhárítani a lelkektől, akkor magával az ördöggel is tárgyalásokba mernék bocsátkozni.” Ennek az elvnek a szellemében az 1922–1939 között Szent Péter trónján ülő XI. Piusz olyan, a megtestesült gonosznak tartott személyekkel is tárgyalt, mint Hitler, Sztálin vagy Mussolini. Hubert Wolf könyvének központi alakja azonban nem Ratti pápa, hanem németországi nunciusa, majd bíboros államtitkára, az őt végül a pápai trónon követő Eugenio Pacelli.

A német teológus könyve a vatikáni levéltárakban végzett kutatásai alapján íródott. Wolf kritikusan, de tárgyilagosan ítéli meg Pacelli bíboros németországi nunciusi, majd vatikáni bíborosi tevékenységét. Természetesen arra is kitér, hogy XII. Piusz a II. világháborúban, a vézskorszak idején nem tett közzé a zsidóüldözést elítélő nyilatkozatot — ugyanakkor hallgatólagosan engedélyezte, hogy a plébániákon és a kolostorokban több ezer zsidó származású egyén kapjon menedéket, megmentve őket a biztos pusztulástól —, s idéz két, egymástól homlokegyenest eltérő véleményt: „Hitler pápája” (John Cornwall), „A zsidó nép valaha élt legnagyobb jótévedője” (Pinchas Lapide).